

Ljudska priroda

Uz temu

Odgovor na pitanje postoji li nešto što možemo zvati ljudskom prirodom i što je, s jedne strane, pripadno svim ljudima, a s druge strane, jedinstveno samo ljudima tijekom povijesti, itekako je varirao. Od orfičkog učenja o mističnoj podvojenosti duše i tijela, koje je u horizmu Platonove misli dobilo klasičnu filozofsku artikulaciju, preko skolastičke filozofsko-teološke tradicije, pa sve do Descartesa koji stoji na početku moderne filozofije, u kontinuitetu nalazimo izraženi dualizam duše i tijela. Utoliko, može se reći da preddarwinovski koncepti imaju nekoliko dodirnih točaka: u njima je ljudska priroda konstantna, razlikovanje prema drugim bićima uvodi se posjedovanjem duše koju karakterizira povezanost s razumom, a posjedovanje je racionalne duše ono što ljudima daje moralnu vrijednost koju životinje nemaju (Jaggar i Struhl). Charles Darwin ljudsku je prirodu objasnio u *Porijeklu vrsta* 1859. godine kao proces evolucije i prirodnog odabira. Iz njegova su rada proizašle brojne druge teorije, poput biološkog determinizma koji je svoj vrhunac doživio u Galtonovoj eugenici, a ozbiljenje i najžešću kritiku u Drugom svjetskom ratu i nacističkom pokretu, pa sve do biheviorizma u kojemu se težište premješta s biologije na okoliš i kulturu. U filozofiji se javljaju socijalno-povijesni koncepti ljudske prirode, poput, primjerice, Marxove ideje socijalnog samoproizvođenja čovjeka (»ansambl društvenih odnosa«).

Ideja postojanja univerzalne ljudske prirode predmet je kritike poststrukturalista ili postmodernih francuskih pisaca kao što su Foucault, Derrida i Lyotard. Iako nije upitno njihovo razlikovanje u mnogim stvarima, zajedničko im je to što polaze od tvrdnje da univerzalne istine ne postoje, a svi oni koji ih pokušavaju nametnuti čine to radi vlastitih političkih ciljeva. Također, kritika koncepta ljudske prirode neizostavna je i u promicanju biomedicinskog poboljšanja čovjeka. Tako James Hughes kritizira ideju ljudske prirode nazivajući je »limitirajućim, disfunkcionalnim, iluzornim i netočnim vjerovanjem« čija se nedostatnost razotkriva u debatama oko moralnosti uporabe tehnike u svrhu poboljšanja čovjeka. Naime, po njegovu mišljenju, a i brojnim drugim promotorima ideje biomedicinskog poboljšanja čovjeka, ideja ljudske prirode ne može biti normativna jer ona neizbježno vodi u rasizam. Jednostavno rečeno, ako ljudske prirode nema, onda se ona neće uništiti različitim tehnološkim dostignućima, stoga je mnogo lakše promovirati njihovu implementaciju. Međutim, tzv. biokonzervativni mislioci, poput Fukuyame i Habermasa, koriste se konceptom ljudske prirode da bi propitali moguće posljedice biomedicinskih intervencija. Oni smatraju da je upravo ideja ljudske prirode ključna za očuvanje demokracije i razumijevanje čovjeka kao moralnog bića jer su ljudska prava bazirana na svojevrsnom esencijalističkom pogledu na ljudsku prirodu.

Filozofija se, pa tako i svaka njezina naizgled pojedinačna disciplina, već bavi čovjekom, ali također teži dohvaćanju cjeline, u čemu ne izostaje pitanje o tome što je čovjek; bilo da se radi o njegovim umjetničkim ostvarenjima, povijesti kao ljudskom proizvodu ili mogućnostima i granicama spoznaje – aristotelovski rečeno: teorijskoj, praktičkoj i poietičkoj dimenziji. Tako gledano, filozofska antropologija može biti shvaćena i kao spoznavanje ljudske prirode da bi se uopće moglo spoznati svu ostalu prirodu, a time i razotkriti odnos prirode i čovjeka. Zbog pokušaja raščaravanja ljudske prirode, filozofska antropologija, s jedne strane, predstavlja sveobuhvatnu filozofijsku disciplinu, što je možda najbolje izrazio Kant svojim slavnim četvrtim pitanjem, no, s druge strane, kruna je »antropocentričke« tradicije moderne filozofije u kojoj se, uz pomoć razvoja znanosti (točnije, sprege znanosti, tehnike i ekonomije) svijet sažima na čovjeka, izdvajajući ga iz cjeline živih bića, gdje se svijet više ne percipira kao danost koje je čovjek tek dio (kozmos), već kao čovjekov proizvod. U tom smislu, filozofska antropologija ne predstavlja samo jednu od »specijaliziranih« filozofijskih disciplina – što ne poprima nužno negativnu konotaciju – nego njezino oblikovanje možemo uzeti i kao znak vremena u kojem pitanje o čovjeku više nije samo jedno od pitanja, nego postaje jedino pitanje koje zaslužuje odgovor ili po kojemu se kroje odgovori na sva ostala pitanja. Imajući na umu krize suvremenog svijeta, na ovom mjestu negativna konotacija poprima mnogo jasnije obličje.

Radovi okupljeni unutar ovoga temata dijelom su proizašli iz simpozija »Ljudska priroda«, održanog u sklopu 27. Dana Frane Petrića (Cres, 23. – 26. rujna 2018.) s preko 70 sudionika iz više od 10 zemalja. U tematu se također nalaze i radovi autora koji nisu sudjelovali na simpoziju, ali daju značajan impuls artikuliranju ideje ljudske prirode. Na tom tragu, pojedinačni doprinosi obuhvaćaju raznovrsne teme, od različitih koncepata ljudske prirode u povijesti filozofije, biomedicinskog poboljšanja čovjeka, preko transhumanizma, posthumanizma, etičkih pristupa ljudskoj prirodi te moralne dimenzije ljudske prirode – dobar (Rousseau) vs. zao (Hobbes, Machiavelli) čovjek – pa sve do odnosa ljudskih i ne-ljudskih živih bića. U tom se smislu nadamo da će ovdje okupljena promišljanja doprinijeti jasnijem razumijevanju ljudske prirode te, prvenstveno, potaknuti raspravu o njezinu postojanju. Time će, možda, na pragu neizvjesnog, a na mahove i prijetećeg »biotehnološkog stoljeća« (Rifkin) doprinijeti i njezinu očuvanju.

Marija Selak Raspudić